

דוגמת מרוז

ר' ישראל סרוג תלמיד האר"י — עירן מחודש בסוגיה

א

בשנים 1 שני"ג עד שני"ח או שני"ט שהיה ר' ישראל סרוג באיטליה ולימד שם קבלה. באזני תלמידיו טען סרוג, כי יצק מים על ידי של האר"י וכי את תורתו הוא מלמד. במאמר שכתב בשנת ת"ש פסק ג' שלום בנוכחות טענות אלו, ועל כן הכתיר את מאמרו בכותרת: "ישראל סרוג — תלמיד האר"י"².

שני שיקולים מרכזיים עמדו בכסיס הכרעתו של שלום. האחד מבוסס על השוואת עיקרי תורתו של סרוג עם עיקרי תורתו של האר"י. כפי הידוע לנו מכתבי תלמידיו האחרים. על כך כתב שלום: "נוסח תורת האר"י לפי קבלת ר' ישראל סרוג שונה בפרקים מסויימים שנוי עצום ומתמיה ביותר מקבלת ר' חיים ויטאל [תלמיד המובהק של האר"י] וחבריו... יש בהרצאת דבריו גם מנוסח ויטאל וגם מנוסח ר' טבול [תלמיד מובהק אחר לאר"י] — אבל נוסף לדבריהם מופיעים אצלו דברים רבים וארוכים שאין להם כל זכר במסורת הצפתית. הוא הוסיף פרק שלם וחודש לגמרי לתורת הצמצום. היא תורת המלכוש... כל התורה הזאת על המלכוש הנוקם בפנימיות האין סוף מאוזזת האלפא-ביתת המצורפת ועל קיפול המלכוש בצמצום ושאר גופי תורה בסוגיא זו מופיעים אך ורק אצל סרוג ותלמידיו. יש כאן טרמינולוגיה שלמה ומסובכת כדי להסביר את השלבים השונים של תורת הצמצום — שלבים שכל המסורת הצפתית אינה יודעת עליהם כלום"⁴.

שיקול השני של שלום בטיעון השולל את הקשר האשי בין האר"י לסרוג מתבסס על העובדה, כי אין בידינו היום מקור בלתי תלוי בסרוג עצמו הטוען לקשר זה. ארבעה ערים טוענים לקיומו של הקשר האשי: שלושה מתלמידיו (הרמ"ע מפאנו, ר' אברהם הירדהור, יששכר בער אייזנבלוג) ומתנגדו — ר' יהודה אריה מדינה. אלא שכל ארבעת ערים אלו יודעים על קשריו של סרוג לאר"י אך ורק מפני. כפי שנוכיר שוב להלן, מקובלי צפת אינם מציינים קשר זה.

מאוחר יותר סבר שלום כי שיקולים אלו עדיין תקפים, וכן תקפה מסקנתם כי סרוג לא למד אצל האר"י בצפת, ויחד עם זאת הם אינם שוללים את האפשרות שסרוג פגש באר"י

1 מאמר זה הוא חלק ממחקר מקיף על קבלת סרוג, ומאמר ראשון בסדרת מאמרים על נושא זה. כתיבתו נחשפה בעקבות מלגת מקיף וזכויות וקרן הזכרון לתורת יהודית.

2 שלום, סרוג.

3 עליו ראה: שלום, שטר.

1. כל המקורות בדבר קשרים אלו נמסכים על דבריו של סרוג עצמו, ועומת זאת: "אין זכר לר' ישראל סרוג בין תלמידי הארי"י, לא בכתיב וטאל ולא בכתיב חכריו (כלומר, בין מקובל צפת). לא די שאינו נזכר כלל בשתי רשימות של תלמידי הארי"י אצל הרד"ו... אלא שכל הספרות הזאת לא מציאה אף מסורת אחת בשמותו"¹².

אכן, נכון הוא שטרם מצאנו בכתיב הרד"ו, או במקורות צפתיים אחרים, שמעות בשם סרוג מפי הארי"י. אשר לכתיב הרד"ו, יתכן שדובר זה ארע משום שהרד"ו, הלקטז הנאמן של קונטרסי חכריו, לא הכירו כלל, או הכירו באופן רופף בלבד, וזאת, כאמור משום שהקופת לימודיהם אצל הארי"י לא חפפה, ואולי לא נפוצו קונטרסיו. הליליאריינים האמיתיים של סרוג פשוט משום ששמום לעצמנו, ולא הפיצם אלא בלבשם 'הסרוגי' החדש? אין זה המקרה היחיד הידוע לנו היום (בעקבות התפתחותו של המחקר) בו שמעות וקונטרסים לוריאנטים אמיתיים, אין להם זכר בכתיב הרד"ו, וככל זאת נודעו לנו בזכותם של מקורות אחרים. זה דינו של הארי"י¹⁶, אין צורך להניח שכתביו של הרד"ו הם בית הקבול האמין העיקרי מפי של הארי"י¹⁶, אין, על כן, צורך להניח שכתביו של הרד"ו הם בית הקבול האמין העיקרי לקונטרסים הלוריאנטיים, בין אם נכתבו על-ידי רבין, אם על-ידי חכריו.

נעוד, בהקשר לטענה כי שמו של סרוג נעדר מרשימות בני חבורותיו של הארי"י, כפי שהן מופיעות אצל הרד"ו¹⁷, יש לעיין כי מן הסתם אין רשימות אלו מייצגות את רשימת תלמידיו הארי"י בתקופה שלפני הצטרפותו של הרד"ו. לו היתה רשימה כזו מופיעה בכתיב הרד"ו, הרי שלפי הכרונתו עמו היה מביא את הדברים בשם אומנם, אולם לא רק על סמך שיקול זה הן הוצטלכות הבינוניות של הרד"ו הארי"י יש לאתר רשימות אלו, אלא גם על סמך שיקולים אידאיים: שוריי אין הן מונות בפשטות את שמות התלמידים, אלא מצביעות על גבושם במבנה מוגדר של חבורה היררכית, מבנה שהו של סרוג נעדר מרשימות בני החבורה רק מאוחר יותר¹⁸. על כל פנים, לא רק לפחות אותם שלושה שנוכרו לעיל; ואולי גם שמו של ר' שם טוב עטייני¹⁹, רשימות אלו יכולות להצביע בוודאות על כך שסרוג לא היה מבני החבורה כאשר הרד"ו נמנה בחוכה; אך אינו יכולות להבדיר לנו מי למד אצל הארי"י בראשית שנותיו בצפת, כאשר עדיין לימד את חוכנו של **כנפי יונה**.

2. עוד טוען שלום: "כאן [בפירושו של סרוג לשיר השבת]... הזכיר סרוג את הארי"י ואינו מכלה אותו אף פעם אחת בשם "מורד" כמו שהרד"ו או הר"י טבול קוראים לו תמיד.

- 12 שלום, סרוג, עמ' 271.
- 13 ראה, למשל, כתי"י קולומביה H 533 X893 (סי' 2066א), כמ' ע"ב — כתי"י א, כמ' כן ראה עתה מרת, תלמוד.
- 14 ראה תמר, המורה, עמ' 142–144.
- 15 ראה כרמון, בית מודע, עמ' 120.
- 16 למעשה, רדושים אוניברסיים רבים יידועים לנו סמכתיהדי, ולא סמכתיו של הר"ו, רדושים רבים מאלו הדופסי, למשל, בספר התקונים (באותן מוטעה על שם הרד"ו), ואינם מציינים סמכתיהדי ככתיב הידועות.
- 17 רשימת בני החבורה מצויה בספר החיזנות, עמ' רח–רח"ב, או שני הגזלולים, עמ' העפ–רשימות אחרות של בני צפת הן מקורות כך שאין בהעד שמו של סרוג משום ראה.
- 18 על מבנה זה ראה מרת, דיפרסיה, פרקים ז' 2:6, ז' 3:5, עמ' 302–304: 343–345.
- 19 ראה תמר, המורה, עמ' 147–149.

כטרם עלה לצפת, דהיינו, בשהותו עדיין במצרים⁵, אולם, הקושי שבבהנחה זו הוא בכך, שמוסכם היום בין החוקרים שבמצרים עדיין לא גובש הארי"י את תורתו האופיינית, וכך עולה שוב המסקנה שאם מרבית ידועותיו בדבר התורה הלוריאנית לא שאב סרוג מן הארי"י עצמו אלא מכלי שני, וגם טענה היותו תלמיד אישי לארי"י עומדת על בסיס רעוע מעט. כדי להאזין את טיב היחסים בין הארי"י לסרוג נסב את תשומת הלב לספר כנפי יונה, ספר זה, אשר נרפס לראשונה על שמו של ר' מנחם עזרים מפאנו, מצוי בכתב-יד רבים ובכמה זמנה נוסחאות, עובדה זו גרמה להחלטות מחבריהם⁶. בכתיב-יד אחד, אשר כותרתו וראשית חסרות — הוא כתיב-יד שנת 993, אולם בכתיב-יד אחרים מיוחדים הספר למחברים נוספים: ר' יוסף אבן טבול, ר' משה נאג'ארה, ר' יוסף ארוין ור' יצחק ארחא⁷; וחלקים קצרים ממנו מצויים אף בשמש של ר' אברהם הלוי ברוכים⁸ ור' משה מיניץ⁹. להערכת, ריבוי הנוסחים נובע בראש ובראשונה מריבויים של המחברים (להבדיל ממעתיקים או משעמם את עקרי דבריו, יש להניח שעוסחים נסחו בפועל כשיתקרו של הארי"י ורשמו לעצמם את עקרי דבריו, יש להניח שעוסחים חדשים נוצרו, בנוסף לכך, כעבודים לנוסחים הראשונים, על כל פנים, כנפי יונה (דהכונה במאמר זה ליש 'כנפי יונה' כשם כולל לכל הנוסחים המקובלים) זכה לחפוצה רבה כנראה גם בזכות תמינת העולם השלמה יחסית שהציג והבדירות (דהכונה) בה היעלו טענותיו. אין בידינו נוסח של ספר זה משמו של ר' חיים ויטל, תלמידו המובהק של הארי"י, אלא העקבות וקיצורים שקיצינו מנוסחיהם של אחרים¹⁰, עובדה זו, בצירוף לריבויים של ר' שלומי של למהל מודעניץ כי הרחיב הצטרף לחבורת תלמידי הארי"י רק כמה חודשים אחר עלייתו של הארי"י לצפת¹¹, הביאתי לשתי מסקנות: א) כנפי יונה משקף את ראשית מחשבתו של הארי"י בצפת; ב) רח"ו נאלץ להסתפק בקונטרסיהם של חכריו (אלו המשקפים את תורתו של כנפי יונה) משום שעדיין לא הצטרף למניין תלמידיו של הארי"י.

עתה נוכל לבוא לזוהר, כי אין עוד צורך לשלול את טענתו של סרוג בדבר קשריו האישיים עם הארי"י, יתכן שנמנה עם תלמידי הארי"י באותה תקופה ראשונה בצפת, בה לימד הארי"י את חוכנו של כנפי יונה, ובאותה שעה לא נמנה הרד"ו עם תלמידיו, אנוס השגתו הראשונה של שלום, בדבר ההבדלים העצומים בין עיקרי תורתו של סרוג לעיקרי תורתו הידועה של הארי"י, אינה מיושבת בכך: אך לא כן השגתו השינית, בדבר אמיתותן של העדרות על קשרים אלו, שלום מביא שני שיקולים סטוים לפסקין באמיתות טענתו של סרוג:

- 5 שלום, שבתו צבי, עמ' 25, הע' 2א, ראה גם שלום, היררה, עמ' 20.
- 6 על הדעות השונות שהוצעו לפירוש תורתו של הספר, ראה חיד"א, שם הגזילים, מערכת ספרים, ערך כנפי יונה; שלום, כתיב יד (על פי המפתחות, עמ' 253); תנ"ל, קבלה, עמ' 424; אלטמן, החי"י; אביב"י, אטילה, עמ' 96–111, 113–130; בנימן, יונה.
- 7 ראה, למשל, כתי"י קולומביה M6862 X893, סי' 16471, דף 99א ואילך; כתי"י ניר-ירוק בית המדרש לרבנים 1984 (ACC01710), סי' 11083, דף קמ' ואילך; וראה הפניות להפתייה רבים אחרים במאמרים הנזכרים בתעודת הקודמת.
- 8 ראה בנימן, יונה, עמ' כ.
- 9 ראה אביב"י, בנין אריאל, עמ' כב.
- 10 ראה אביב"י, איסלה, עמ' 99–100; תנ"ל, בנין אריאל, עמ' כח.
- 11 מכתב בשם 'שער הכללים', תודפסה בראש עץ חיים.
- 12 ר' שלמה שילמל מודעניץ, אגרות, מג ע"א.

ב

מסקנותיו של החלק הראשון עשויות להסביר את הסתמכותו הספרותית של לימודי אצילות לר' ישראל סרנג על פניו יונה²⁷.

הקונטרס הראשון שבספר לימודי אצילות פותח בדיונים האוניפניים לקבלת סרנג. הדיונים – שעשועו של האן סוף, המלוכני וקפולו²⁸; וממשיך בתאור הוויצרות האור הקדמון וכדור השחרור²⁹ בתחום לוח הפירוש הלוגיאני לחד בראשית טו ע"ג³⁰, סומו של הקונטרס בסקירה קצרה של חונותיו³¹ וכדיון חזק במלבוש³². עיקרו ומרכזו של הקונטרס³³ עוסק בהצגת עולם האצילות, למן כדור הכתר ועד לפיצוץ הנקבא, הזאת אגב שימוש במטופנים הקלוחים **מכפי יונה**³⁴.

ככלל נטל סרנג נכמה ונכמה מקורות לוריאליים³⁵ לשם כתיבת קונטרסיו: אולם שימוש **בכפי יונה**, כפי שידגם בהספח למאמר זה, מתייחד בכך שלא רק שנטל משם כמה רעיונות, אלא שקיים קשר הדוק יותר עם מקור זה הן באמצעות פראפרזה והן בכך שהפכו להוט מרכזי בקונטרסו. סביבו ארג את הדיו בכל מה שאינו נוגע לחזרת המלבוש, ר' מנחם עזריה מפאנו רר' נפתלי בפרך³⁶, אשר קיבלו מתודותיו של סרנג, עשו אף הם שימוש **בכפי יונה**, והרמ"ע עשה זאת אפילו באופן אינטנסיבי יותר. נראה, אם כן, כי התפתח כאן סגנון ספרותי מסוים בין המקובלים, מלמדייו של סרנג, סגנון האורג בערב ושתי את חידושייו על בסיסו של **כפי יונה**. למעשה, ראשון המשתמשים בכפי יונה הוא ר' חיים ויסל, הוא נטל מאברהם

שבתלמיד האר"י שולח מהר"י, הלי חסד אחר פטירת האר"י לאיטליא ופירסם שם כל דברי האר"יל הנודעים אליו בעל פה ובכתביו...ובתם הרבה סחרי עולמות עלינים ביותר שלא נתלו למחרתו³⁷.זיל כ"כ נודעו מסודות המלוכניו שהיווהו עולה וכוהמה המפורסמים בכתב הר"י סרנג...שלא נמצא בכובי הר"י מזה דבר, שקבלם הר"י סרנג טיבם בא הרת"ז לפני האר"י או ששמעם בעת שלא שמע הוא, ולחזק הר"י סרנג הלך לאיטליא לא נודעו כמבין להרת"ז, ולכן לא אספם בהן כחיבתיו כמו שאסף מה שכתבו שאר הנבונים, ואם מפרים הענין מילין, כ"ש [=כל שקן] שה"י מעתיק מהב"י הר"י סרנג שה"י גדול הרבה והנבונים שלא נודעו לו מהם שמן כלל, אבל לא נודעו לו, ולכן כתבם יחוסרו קצת מההגלגלים בעקבות הרת"ז בספרותם שלא לדבר מעניינים הללו מפני אזהרת הרת"ז שלא לציין בעתה שאר המב"ים, כי לא על הר"י סרנג [=שאן הכונה לסרנג] כיון שלא ראה בחיבתו ויש להודיש כי המקור החדש גם במאמר הנזכר של שלום על סרנג, עמ' 237.

כי למד בהנהיג כי חסד הפוך אנו חסד, דהיינו, לאפשר לחסד מעצם הסתמכותו של סרנג על **כפי יונה** ספק אם היה זה שמו המקורי, על כל פנים, כאן אין מתחמת רק לקונטרס הראשון בספר זה, המכונה בדרך אישית אצל האר"י, אגב, לימודי אצילות הנזכר במאמר זה כיוונתו לספר הנרפס על שם סרנג.

ביתר כובי סרנג: "הקונטרס":

28 לומדי אצילות, ג ע"א-ע"ב.

29 ש"ס, ג ע"ג-ע"ד.

30 נרפס סוף, שלום, כתבתי.

31 לילומדי אצילות, ט ע"ב – י ע"ב.

32 ש"ס, י ע"ג – יא ע"ב.

33 ש"ס, ג ע"ד – ט ע"א.

34 עצם העובדה שספר **כפי יונה** מצוי היה בידיו של סרנג כבר ידועה לנו מדבריו של ר' יצחק אברהם, בהקדמתו לחתום ספרו של החידה **שער השמים**.

33א נושא זה ידון בהרחבה במקום אחר.

35 שימוש של הרמ"ע מפאנו **כפי יונה** כה אינטנסיבי עד שעל שמו נקרא הספר הנרפס, ובענינו של בכרך, ראה בניהו, יונה, עמ' לד.

בתעודה היחידה שהזכיר בה את שם האר"י בפירושו נותר אפוא לחבוט לעצמו זכות 'תלמוד' ומה גם תלמיד ראשי! הוא קורא אותו 'הרב ז"ל' ולא מורי ז"ל³⁸.

כך נהג גם ר' משה יונה³², כמו כן מופיע כינוי זה לעתים קרובות בדרושים אנונימיים רבים, כגון אל הנרפסים בספר **הליקוטים**³³, מכאן שהיה זה כינוי מקובל בין תלמידי האר"י, ואין בו משום ראה שסרנג לא למד ישירות אצל האר"י.

כאן המקום להזכיר כי כבר נמצא לו בעבר לגי שלום מי שיחלוק על דעתו בנושא יחסיהם של האר"י ור' ישראל סרנג – ש"א הודדצקי, בספרו על האר"י החדש³⁴, מכל טענותיו כבד'המשקל הוא הטיעון הבא: הרמ"ע מפאנו העיד במעשיו – בהמירו את מורו הרמ"ק במורה החדש – על אמונו בעדותו של סרנג, ואין זה דבר של מה בכך: שהרי אין לחשוך בעליו זה בתמימות יתרה, מחד גיסא, ומאודך גיסא – ברוח הוא כי האמצעים לזוהא עדות זו מצויים היו בידיו, קשרים הדוקים נתקיימו בתקופה זו בין חכמי איטליה לחכמי צפת, והרמ"ע מפאנו היה בין הבולטים שבמקיימי קשר זה³⁵, אי-אפשר שלא להניח, כי אגב כל ענייני האחרים נחמה לו ההזדמנות לזוהא את נכונות טענותיו של סרנג, וכי לא היה דבק בו אלמלא היה מודמן בעיניו. יש על כן לראות בעדות זו שבמעשה עדות בלתי תלויה, אשר מקורה אינו בדברי סרנג עצמו!

לסיכום: ברווחו מעלה אפשרות חדשה בדבר טיב יחסיהם של האר"י וסרנג, לא כדעתו הראשונה של שלום, והיא שקשרים אישיים ביניהם מעולם לא נתקיימו, ולא כדעתו המאוחרת יותר, שאם נתקיימו קשרים אישיים כאלו, הרי רק במצרים נתקיימו, אלא – שסרנג אמנם תלמיד אישי לאר"י היה, ולא זאת בלבד אלא שקשרים אלו בעצמם³⁶ נתקיימו, אם כי כסוג מסוים, דהיינו, בתקופה הקצרה מאז שעלה האר"י לצפת ועד סמוך להצטרפותו של רח"י למנין תלמידיו, בתקופה זו כבר נחגשה תודתו של האר"י בכמה מן החווים האוניפניים לה, ואין ספק כי שופע-לקחו של האר"י בתקופה זו רשאי להשתדר בתואר תלמידו האישי של האר"י, לשון אחר: מאחר שהשקיקולים אשר דרבנו את שלום לפקפק בעדותו של סרנג על עצמו נגמלו ככלתי הקפים ביחס לראשית שהייחז של האר"י בצפת, האם עדיין עלינו להטיל דופי במהימנותו של סרנג? על כל פנים, ודאי הוא כי לאחר תקופה קצרה זו נסתלק סרנג מצפת, ושאר לימודיו לא היו יכולים להיות אלא בעקיפין – מפי ספרים או מפי סופרים, במסגרת אפשרות זו עלינו להניח כי מקורם הראשוני של חלק מלימודותיו היה אמנם באר"י עצמו, ללא מתווכים, ואילו על מקורן של החווים הייחודיים לכתביו נצטרך לעמוד בעתיד³⁷.

20 שלום, סרנג, עמ' 229.

21 ראה למשל, דודס חפצי בה"י, ט ע"ב (נדרוש ח); או בפירושו הנרפס לאדרא רבא, עמ' קסב, קסד.

22 כפי שציין בניהו, יונה, עמ' טז.

23 ראה, למשל, בעמודים הבאים: ענ ע"א, עת ע"ב, עת ע"א, פא ע"א.

24 הודדצקי, האר"י, עמ' 99-101.

25 כבר הודדצקי היה מודיע לקשרים אלו, ומאז נחחמה ורענת ידועתו בנושא זה, מאמריהם של בתנאל ואביב"י על הרמ"ע מפאנו מעידים על התפתחות הענפה עם מקובלי אויך-ישראל, וראה גם בניהו, ר'

עזריא.

25א אין הדברים באים להציג אף להלכותין את האפשרות שגם במצרים למד סרנג מפי האר"י.

26 מסתמך זה שוללת כמה מדבריו של ר' צדוק הכהן מלובלין (בקונטרס ספי הזכרונות הנספת לספר דברי

סופרים, לא ע"א), ויחד עם זאת מחזקת כמה מדבריו האחרים: "גם הר"י סרנג, שה"י כפי הנראה המדול

בדרך של העמקת קטעים קצרים או של קיצורי חלקים ארוכים יותר אשר שולבו בין דרדושינו במהדורתו הערוכה.³⁶

יש להדגיש, כי השימוש הספרותי שעושה סרוג ב**כנפי יונה** במסגרת **לימודי אצילות** מעיד רק על יחס עקיף לזכרו של האר"י; בעליל אין זו עדות ישירה לשימושה אישית מפני של האר"י טענה זו מתחזקת מאה מונים מן העובדה, שבקונטרס אחד אנו מוצאים הערותיו הלוקחים הן מספר זה והן מחומר השייך לתקופה מאוחרת יותר. כמו הפירוש הליריאני לראשיתו של זהר בראשית³⁷, יתר על כן, כבר הזכרנו כי כמה מקובלים, ובראשם רח"ו, עשו שימוש ב**כנפי יונה** דווקא משום שלא למדוהו אישית מפני האר"י. מכאן, שעצם השימוש בספר זה אינו מעיד על לימוד חי ואישי מפני האר"י, ואילו מתכוונתו (דהיינו, שילובו במקורות נוספים המשקפים רבד השיבה שונים בתורתו של האר"י) רק מחזקת שלילה זו. מצד שני, אם נבחר להאמין לסרוג כי תלמידו האיש של האר"י היה, הסתבר נטייתו להשתמש ב**כנפי יונה**, שהרי, הנחתנו לעיל היתה, שבדיוק בתקופה בה הורה האר"י את תוכנו של הספר נכח סרוג בשעוריו.

סוף דבר, יש מקום עתה לשער ולומר: עם עלייתו של האר"י לצפת נתקבצו סביבו כמה וכמה תלמידים, והוא לימדם את תוכנו של **כנפי יונה**, דח"ו, בניגוד לסרוג, טרם נמנה עמוהם. סרוג, כמו חבריו האחרים, רשם לעצמו ראשי פרקים, כלומר, נוסח מקביל נוסף ל**כנפי יונה**. בנוסח זה השתמש יותר מאוחר כאשר כתב את **לימודי אצילות**, ולו הוסיף את תורת המלבוש.

נספח

הקשר הספרותי שבין **לימודי אצילות לכנפי יונה** יוצג באמצעות הטבלה הבאה. בטבלה זו אביא את הנקודות המשותפות בין **כנפי יונה** לקונטרס הראשון בלבד שבספר **לימודי אצילות** – אם בנוסח ואם במבנה³⁸. בין הקטעים הנוכחים לחלן מצויים בשני הספרים קטעים אחרים שאנם מקובלים, ואותם לא ציינתי כאן. בנוסף לנקודות המשותפות המופיעות להלן, נפוץ בשני המקורות משבץ הלשוני 'צדק' אתה לדעת', וכן: **כנפי יונה** משתמש במשל 'צהדין קמצא דלבושיה מניה וביה' לחיזור היחס שבין הכלי לנשמתו, כשני היבטים של כל ספירה. אף **לימודי אצילות** משתמש במשל זה, אם כי לצורך חזרת היחס בין האיזודסוף ללבושן.

מכל הנוסחים המקובלים – הקרוב ביותר לקונטרסים שבספר **לימודי אצילות** הוא נוסחו של ר' משה יונה עצמן, אם כי גם במקרה זה אפשר רק לדבר על דמיון ולא על זהות. מאחד שראשיתו של כתב-היד עליו הוא חתום סרוג, השלמות את החסר באמצעות כתב-יד ב**ךצב** 2218, הזהה לו בשאר חלקיו. אליכא דאביכ"י³⁹, שער החללים, המופיע בראש מהדורותיו של עץ חיים לר' חיים ויטל, הוא נגיש יותר מכתב-היד, ולכן הכאתו גם הפנתה אליי. על כל פנים, מתמת הקרבה בנוסח נלקחו המובאות אך ורק מנוסחו של ר' משה יונה.

³⁶ ראה לעיל בהערה 10, ובסמוך לה.

³⁷ ראה מרת, 'יסודותיה', במבוא ובפרקים 33, 42.

³⁸ בנוסח 'כנפי' הכונה לסדר הנושאים, אף במקרה בו פטיו האותי של הנושא שונים לגמרי.

³⁹ אביכ"י, אסל"ה, עמ' 97, 128.

ספר כנפי יונה

* שער הכללים, פ"א⁴⁰: ה' ע"א: **ךצב**, א' ע"א:
 "הוא יתברך) האציל נקודה א' ממנו יתעלה שמו שהיא כלולה מעשר ואל' לא' הו' נואן' בפועל העשר אל' כמה כדון' משל האדם הוא מורכב מ' יסודות ואינו נזכר בכשרו היסוד'... כך כמאן' התקודה היא' היתה כלולה מעשר בחזלת' אצילות'...".

* שער הכללים, שם:
ךצב, ב' ע"א, ג' ע"א:
 אור' מקף ופנימ'.

* שער הכללים, פ"א, ה' ע"א–ע"ב: **ךצב**, ד–ו:
 יכולתן של שלוש הספרות הראשונות לסבול את האור.

* שער הכללים, פ"א, ה' ע"א: **ךצב**, ד' ע"א:
 מעבר האור מסתר לתכמה באמצעות חלון'.

* שער הכללים, פ"א, ה' ע"ב: **ךצב**, ד' ע"ב:
 מעבר האור מחממה לבינה – "בינה קבלה אור החממה אחרו באורה... החו' וחכם באחרו ישתנה... ישתנה – פי' ישבה אותה, שבה האור אחרו באחרו יש לה קיום גם העמדה'.

* **ךצב**, ג' ע"ב:
 "עבינה לשש קצות...בבת א' הויה נכנס האור לתוכם".

* **ךצב**, ה' ע"א:
 ירידת השפע מן הבינה לכניה ושפורתם. האור 'מתשבט' הספירות והשערויותן מודע לא יסבתי.

ספר לימודי אצילות

* ג' ע"ד:
 "על הספירות כולם היו נפללים בבתי זה כמה פי' שכמו שבארם יש בו ד' יסודות וכתבתי בו לא הראה בו שום א' בפועל אל' כולם בו כתי כן כבתי היו הספירות כתי כדמיון הנכרי'.

* ד' ע"א:
 אור' מקף ופנימ'.

* ד' ע"א–ע"ב:
 יכולתן של שלוש הספירות הראשונות לסבול את האור.

* ד' ע"א:
 מעבר האור מסתר לתכמה באמצעות צנור.

* ד' ע"ב:
 מעבר האור מחממה לבינה – "לעולם הוא מאור בה דרך אחרו' (נוסח אחר: אחרו'ה) כדי לקיימה ולשתנה הויה' וחכם באחרו ישתנה"⁴¹.

* ד' ע"ב:
 "וכשרוד השפע מספי' בינה לז' בינה ירד כאחד כלומר שרוד כל השפע כתי אחת".

* ד' ע"ב, ע"א:
 ירידת השפע מן הבינה לכניה ושפורתם. האור 'מתשבט' הספירות והשערויותן מודע לא יסבתי.

40 כלומר, פרק א'.

41 השוואה זו מצויה כבר בטקסט הנמנה עם כתבי חוג העיון, בהערותיו של פריפ' אדלר, ראה שלום, כתבי-

יד, עמ' 206.

42 בהמשך מוזאר החלון גם כצנור. ראה **כנפי יונה**, **ךצב**, ה' ע"א, בחלק מן הנוסחים האחרים מצוי החו' בין חלון לצנור כבר בהקשר הנזכר. ראה: למשל: בלס' שלסק' ר' מנחם די' לונזאנר, כתי' אוקספורד–בודלי 1784, דף 101.

43 משלי ו' יא'.

ר' ישראל פתוג תלמיד הארי"ה

- * שער הכללים, פ"ב ו ע"א: ששון, יד ע"ב — כ ע"א: אבא ואמא כחדא נפקין וכחדא שריין, אופן הווערונג של אבא ואמא דרבקתא זה כוז לומר נפין.
- * שער הכללים, שם: ששון, כ ע"ב — כא ע"ב: אבא ואמא מכסיא את ארץ אנפין עד לטברין הארצת התחתונים יותר גלויים ועל כן כופים.

- * שער הכללים, שם: ששון, כב ע"א—ע"ב: קיפולת⁴⁶ של ארץ אנפין חוץ כדי איסופם של ארצת שנפלו.

- * שער הכללים, פ"ב ו ע"ב: ששון, כב ע"ב—כג ע"א: יסוד מוציא הכל הנפרד לשני צדדים יאנה ואנר...לאבא ואמא".

- * שער הכללים, פ"ב ו ע"א—ע"ב: ששון, מד ע"א — מה ע"ב: שימוש בפסוק ימי מרד בשעלו מים... לתאר גרדלו של זעיר אנפין.

- * שער הכללים, פ"ג ו ע"ד: ששון, לא ע"א—ע"ב: תהליכי בדרך של זעיר אנפין במעי אמר.

- * ו ע"ד—ו ע"א:

- * אבא ואמא כחדא נפקין וכחדא שריין⁴⁵: אופן הווערונג של אבא ואמא דרבקתא זה כוז לומר נפין.

- * ו ע"א:
- * אבא ואמא מכסיא את ארץ אנפין עד לטברין הארצת התחתונים יותר גלויים ועל כן כופים.

- * ו ע"ב:
- * קיפולו של ארץ אנפין חוץ כדי איסופם של ארצת שנפלו.

- * ו ע"ג:
- * יציאת סיפה: הברלת דינים מעניה⁴⁷.

- * ה ע"ב—ע"ג:
- * שימוש בפסוק ימי מרד בשעלו מים... לתאר גרדלו של זעיר אנפין.

- * ה ע"ד:
- * תהליכי בדרך של זעיר אנפין במעי אמר⁴⁹.

במהשבו של לימודי אצילות (ט ע"א) מוצאים אנו את סוכומם — במשפט אחד — של כמאה עמודים מנפשי יונה בכתב־יד ששון (או פרקים ג–ח בשער הכללים). משפט המזכיר את קיומם של עיבוי, נקודת וגרלות, כמו בפנפי יונה עובר לימודי אצילות לדרך ההיווצרותן של רחל ולאה והווצוהיהן עם יעקב (פח"י ששון, קיג ע"ב — קיז ע"ב במקורו: שער הכללים, פרקים ט–יג בקיורבו), וממשיך בענייני כוונות (בשער הכללים חסר נושא זה).

הנתי מרד

- * ד ע"ב:
- * שבורתה של ספירת היסוד — "(היסוד) קבל חלק א' לוח למלכות בחזרת מקוה...ולא חספיק לחת עד שקבל כל שאר השפע (של עצמו ושלה) ותכרי נשבר הגם שהיה לו רגע חייה ולזה נקרא ח"י עלילום מפני שהיה לו חייה בעולם החזק הזה".

- * ד ע"ג:
- * מקור הקליפות.

- * ד ע"ג:
- * עליות האורות בעקבות שבורת הכלים.

- * ד ע"ג:
- * שבורתם של אבא ואמא — יז"ש חז"ל⁴⁸ נובלת חכמה שלמעלה — תורה, נובלת בינה — שפינה⁴⁹.

- * שער הכללים, פ"א, ה ע"ב:

כ"ן צ"ב, ה ע"א: שבורתה של ספירת היסוד — "חלק א' קבל (היסוד) לצורך עצמו וחלק א' קבל לוח למלכות ... בשנוכחות ועלה האור מחונו לא נתבטלה אלא חציו פי חלק האור שלקח לעצמו ...אבל החלק השני שקבל לוח למלכות... נשאר בו ולא עלה...וה"ס בן ישי חי על האדמה, ועל כן נקרא יסוד חי על שלעולם לא נתבטל כולו לא בעולם החזק ולא בעולם הנקודות אלא שלעולם נשאר בו חיות".

- * שער הכללים, פ"א, ה ע"ג:
- * מקור הקליפות.

- * שער הכללים, פ"א, ה ע"ג:
- * כ"ן צ"ב, ה ע"ב:

עליות האורות בעקבות שבורת הכלים.

* ששון, ח ע"ב: שבידתם של אבא ואמא — "וזה סוד אשר חכמי ז"ל נובלות של חכמה פירש האר שנפלו מהחכמה נעשה תורה, שהיא ז"א, כאשר חזר בע"ה שז"א כאשר עולה למעלה, עולה מאותו האור של חכמה. ובינה — אשר הם הנובלות הנז' וניצוץ פהיה וקדושה שידרו למטה... מ"ן לזוג אי"א הוא אות האור שעלה מהנובלות וניצוץ הפהיה והקדושה שעלי, ז"א ונקרבה שמעלים לעולה כאמור".

שער הכללים, שם: יוד"ס שאר"ל נובלות חכמה שלמעלה — תורה; נובלות בינה שלמעלה — שפינה⁴⁹.

- * שער הכללים, פ"ב, ה ע"ד:
- * ששון, יז ע"ב — יח ע"א: היוצרות שלישת ראשי חכמה.

- * שער הכללים, שם:
- * ששון, יח ע"א: שבעת תיקוני הנובלות.

ר' ישראל פתוג תלמיד הארי"ה

- * שער הכללים, פ"ב ו ע"א: ששון, יד ע"ב — כ ע"א: אבא ואמא כחדא נפקין וכחדא שריין, אופן הווערונג של אבא ואמא דרבקתא זה כוז לומר נפין.
- * שער הכללים, שם: ששון, כ ע"ב — כא ע"ב: אבא ואמא מכסיא את ארץ אנפין עד לטברין הארצת התחתונים יותר גלויים ועל כן כופים.

- * שער הכללים, שם: ששון, כב ע"א—ע"ב: קיפולת⁴⁶ של ארץ אנפין חוץ כדי איסופם של ארצת שנפלו.

- * שער הכללים, פ"ב ו ע"ב: ששון, כב ע"ב—כג ע"א: יסוד מוציא הכל הנפרד לשני צדדים יאנה ואנר...לאבא ואמא".

- * שער הכללים, פ"ב ו ע"א—ע"ב: ששון, מד ע"א — מה ע"ב: שימוש בפסוק ימי מרד בשעלו מים... לתאר גרדלו של זעיר אנפין.

- * שער הכללים, פ"ג ו ע"ד: ששון, לא ע"א—ע"ב: תהליכי בדרך של זעיר אנפין במעי אמר.

- * ו ע"ד—ו ע"א:

- * אבא ואמא כחדא נפקין וכחדא שריין⁴⁵: אופן הווערונג של אבא ואמא דרבקתא זה כוז לומר נפין.

- * ו ע"א:
- * אבא ואמא מכסיא את ארץ אנפין עד לטברין הארצת התחתונים יותר גלויים ועל כן כופים.

- * ו ע"ב:
- * קיפולו של ארץ אנפין חוץ כדי איסופם של ארצת שנפלו.

- * ו ע"ג:
- * יציאת סיפה: הברלת דינים מעניה⁴⁷.

- * ה ע"ב—ע"ג:
- * שימוש בפסוק ימי מרד בשעלו מים... לתאר גרדלו של זעיר אנפין.

- * ה ע"ד:
- * תהליכי בדרך של זעיר אנפין במעי אמר⁴⁹.

במהשבו של לימודי אצילות (ט ע"א) מוצאים אנו את סוכומם — במשפט אחד — של כמאה עמודים מנפשי יונה בכתב־יד ששון (או פרקים ג–ח בשער הכללים). משפט המזכיר את קיומם של עיבוי, נקודת וגרלות, כמו בפנפי יונה עובר לימודי אצילות לדרך ההיווצרותן של רחל ולאה והווצוהיהן עם יעקב (פח"י ששון, קיג ע"ב — קיז ע"ב במקורו: שער הכללים, פרקים ט–יג בקיורבו), וממשיך בענייני כוונות (בשער הכללים חסר נושא זה).

הנתי מרד

- * ד ע"ב:
- * שבורתה של ספירת היסוד — "(היסוד) קבל חלק א' לוח למלכות בחזרת מקוה...ולא חספיק לחת עד שקבל כל שאר השפע (של עצמו ושלה) ותכרי נשבר הגם שהיה לו רגע חייה ולזה נקרא ח"י עלילום מפני שהיה לו חייה בעולם החזק הזה".

- * ד ע"ג:
- * מקור הקליפות.

- * ד ע"ג:
- * עליות האורות בעקבות שבורת הכלים.

- * ד ע"ג:
- * שבורתם של אבא ואמא — יז"ש חז"ל⁴⁸ נובלת חכמה שלמעלה — תורה, נובלת בינה — שפינה⁴⁹.

- * שער הכללים, פ"א, ה ע"ב:

כ"ן צ"ב, ה ע"א: שבורתה של ספירת היסוד — "חלק א' קבל (היסוד) לצורך עצמו וחלק א' קבל לוח למלכות ... בשנוכחות ועלה האור מחונו לא נתבטלה אלא חציו פי חלק האור שלקח לעצמו ...אבל החלק השני שקבל לוח למלכות... נשאר בו ולא עלה...וה"ס בן ישי חי על האדמה, ועל כן נקרא יסוד חי על שלעולם לא נתבטל כולו לא בעולם החזק ולא בעולם הנקודות אלא שלעולם נשאר בו חיות".

- * שער הכללים, פ"א, ה ע"ג:
- * מקור הקליפות.

- * שער הכללים, פ"א, ה ע"ג:
- * כ"ן צ"ב, ה ע"ב:

עליות האורות בעקבות שבורת הכלים.

* ששון, ח ע"ב: שבידתם של אבא ואמא — "וזה סוד אשר חכמי ז"ל נובלות של חכמה פירש האר שנפלו מהחכמה נעשה תורה, שהיא ז"א, כאשר חזר בע"ה שז"א כאשר עולה למעלה, עולה מאותו האור של חכמה. ובינה — אשר הם הנובלות הנז' וניצוץ פהיה וקדושה שידרו למטה... מ"ן לזוג אי"א הוא אות האור שעלה מהנובלות וניצוץ הפהיה והקדושה שעלי, ז"א ונקרבה שמעלים לעולה כאמור".

שער הכללים, שם: יוד"ס שאר"ל נובלות חכמה שלמעלה — תורה; נובלות בינה שלמעלה — שפינה⁴⁹.

- * שער הכללים, פ"ב, ה ע"ד:
- * ששון, יז ע"ב — יח ע"א: היוצרות שלישת ראשי חכמה.

- * שער הכללים, שם:
- * ששון, יח ע"א: שבעת תיקוני הנובלות.

45 על-פי זה, ח"ג ד ע"ב.

46 בשער הכללים מדובר בהכללות במקום קופלי.

47 קיים דמיון בין שני הטקסטים בהיארז החז"לי, אך במצאאותי — רחוקים הם כמורת ממערה.

48 ישע, מ י"ב.

49 נסחתי של חז"ל שונה מאד בשני הטקסטים, אך חז"ל — זהה.

44 על-פי בר"ר יז ה.

ביבליוגרפיה

מקורות

ספר החינוכות, מהדורת אשכול, ירושלים תשי"ז.
 עץ חיים, ירושלים תר"ע.
 ספר חלקוטאים, ירושלים תרע"ג.
 שער הגלגלים, ירושלים 1978.
 שער המרכמות, ירושלים תשל"ד, רפס צלום ירושלים תסי"ט.
 דרוש תפיצ בת, נדפס על שם הח"ו בראש הספר שמחת כהן לוי מסעך
 הכהן אלחננדא, ירושלים תרפ"א.
 פירוש האדרא רבא, נדפס על-ידי ישראל וינשטקן, בתוך סמירין, ב.
 ירושלים תשמ"ב, עמ' קכג-קסד.
 ספר לימודי אצילות, מונקאטש תרנ"ז.
 רבי סופרים, לובלין תרע"ג.
 אגרות בתוך 'מעלמות חכמה' ליש"ר מקנדיה, כסליאה שפי"ט, לז' ע"א —
 מט ע"ב.

מחלקים

כתבי האר"י באיטליה עד שנת שי"פ, עלי ספר, יא, תשד"ם, עמ' 91-134.
 בנין אריאל, ירושלים תשמ"ז.
 כתביו של הרמ"ע מפאנו בחכמת הקבלה, ספונות, יט [ספר רביעי], ירושלים
 תשמ"ט, עמ' 347-376.
 הגרות על המתחמת תורת הקבלת של הרמ"ע מפאנו, מחקר ירושלים
 במחשבת ישראל, ג, תשמ"ד, עמ' 241-268.
 היצרות חדשה לתולדות חיי של ר' מנחם עזריה מפאנו ומקופתו, פרקים
 בתולדות המברה היהודית בימי הביניים ובעת החדשה, ירושלים תשי"ם,
 עמ' צח-קלה.
 ספר בית מוצד... ספר הזכרות לרב נסים, כרך ה', ירושלים תשמ"ה, עמ'
 קט-קמ"ד.
 רבי משה יהושע מנורי האר"י והאש"ו לרושמי תורתו, ספר זכרון לרב נסים,
 כרך ה', ירושלים תשמ"ה, עמ' ז-עד.
 רבי עזרא מפאנו חכם מקובל ומנהיג, ספר הזוהר לר' יוסף דוב סולוביצ'יק,
 ירושלים-ניו-יורק תשמ"ד, ח"ב, עמ' תשפ-תתה.
 תורת הקבלה של האר"י והח"ו, תל-אביב 1947.
 גאולה בתורת האר"י, דיסרטציה, ירושלים תשמ"ח.
 האר"י — ערך על תלמודו ותלמידיו, בדפים
 כתבי יד בקבלה, ירושלים תר"ע.
 כתבי האמיתיים של האר"י בקבלה, קריית ספר, יט, תשי"ב, עמ' 184-99.
 ישראל סיווג — תלמיד האר"י, ציון, ה', תשי"ט, עמ' 214-243.
 אודות כהן חזריה בעל 'שער השמים', ירושלים תשל"ח.
 G. Scholem, Kabbalah, New York, 1974.
 Sabbatai Sevi — The Mystical Messiah, Princeton, 1975.
 שטר המקורות של תלמידי האר"י, ציון, ה', תשי"ט, עמ' 133-160.
 מחקרים בתולדות היהודים בארץ ישראל ובאצרות המזרח, ירושלים
 תשמ"א.

ר' חיים ויטל
 ר' יוסף ז' טבול
 ר' ישראל סיוג
 ר' צדוק הכהן מלובלין
 ר' שלמה שלימל מודרעצ'נק

איכ"י י', איטליה
 בנין אריאל
 ה'רמ"ע
 אלטמן א', הרמ"ע
 בונפיל, הרמ"ע
 בניהו מ"ז בית מוצד
 יונה
 בניהו מ"ז ר' עזרא
 הורוועקן שי"א, האר"י
 מרדכי ר', דיסרטציה
 תלמודו
 שלום ג', כתבי יד
 סיווג
 הורוועקן
 קבלה
 שבת צבי
 שטר
 תמר ר', המזרח